

Madarász Imre

Titkosnapló mint Mesterkönyv

Gárdonyi műhelyitkai és ars poeticája

„Az egri remete” személyiségét és életét sokan találták titokzatosnak magányossága, zárkózottsága miatt, művei közül azonban leginkább csak egyet: a szerzője által *Tibetan grammar* címmel jelölt, kézírásban hátrahagyott opust. Ez azonban olyan titkosírással íródott, mely a legkülönbébb feltevésekre adott okot, olykor egészen abszurd ötletelésekre, hiedelmekre (pl. László János: „opiumos-morfiomos... okkult... üresen kongó szavak... rögeszmék... hallucinációk...”) egészen 1969-ig, amikor végre-valahára, későn, a „tibetüket” egyszerre, ámde egymástól függetlenül és különböző módszerekkel fejtette meg Gilicze Gábor egyetemi hallgató és Gyürk Ottó honvéd alezredes. Ám a Szépirodalmi Könyvkiadó által 1974-ben, Z. Szalai Sándor Gárdonyi-kutató válogatásában, elő- és utószavával (vagy bevezető és kísérőtanulmányával) közreadott válogatás megjelenése óta sem foglalkozott vele sokat az amúgy sem túlságosan bő és változatos Gárdonyi-szakirodalom. Pedig nemcsak a klasszikus és kiemelkedően népszerű írónak, de az egész magyar irodalomnak is egyik legérdekesebb, legeredetibb, legtanulságosabb alkotásáról van szó. Mintha nem tudnák megfelelőképpen értelmezni és nem akarnák rangjához méltóan értékelni. Kényelmesebb elfeledni, mellőzni.

Igazság szerint Gárdonyi sem könnyítette meg az irodalomtörténészek dolgát, már a címadással sem. A *Tibetan grammar* nem tibeti írás (aminek Gárdonyi fia, József is vélte), hanem metafora. Kitalálója a remélt jövőbeli megfejtőnek azt üzenté (némi Kőrösi Csoma-reminiszcenciával): „Gratulálok, ha megfejtened sikerült: a magyar nyelvnek magas, elzárt Tibetjébe találtál kaput.” De ha nem csupán önmagának szánta, miért „titkosította”?

A szerkesztő, illetve a kiadó által választott *Titkosnapló* címváltozat sem feltétlenül a legszerencsésebb: ugyanis a „műegésznek” mindössze apró töredéke napló (a kiadásbelinek nagyjából a tizede). Sokkal inkább illenék rá legterjedelmesebb (mintegy felét kitöltő) részének (al)címe: *Mesterkönyv*. És pontosan ez adja meg a kétszeres értelemben mestermű lényegét és becsét: hogy Gárdonyinak az írásművészetéről – azon belül legfőképpen a sajátjáról – vallott elveit és alkotóművészi gyakorlatát ismerhetjük meg belőle, ars poeticáját és mesterfogásait, műhelyitkai (csakis ennyiben „titkos”). Ez lehet – és legyen – a vörös fonál az olvasásához.

A *Napló 1915–1922* egy, az írásnak szentelt élet tükre, eseménykrónika helyett munkakrónika, főleg reflexiókkal, főszereplője nem a magánember: az írómunkás, a munka megszállottja. E naplófeljegyzések a világirodalomban legjobban talán a

Hebbelére emlékeztetnek (és némiképpen Leopardi *Zibaldone*jára). Egyszersmind útmutatók a többi főrészek felé. Gárdonyi már itt hangsúlyozza a lényegláttató tömörséget: „... elbeszélőinknek szinte közös hibája, hogy többet mondanak az érdeklődőnek, mint amennyit ez kérdez.” „Találtam: elbeszélés fő figurájának legalkalmasabb egy megtettesült gondolat.” „... a karakter túlzandó.” „Találtam, hogy addig regényírásába bele ne fogjak, míg meg nem találok azt az egy mondatot, amellyel tartalma elmondható. S hogy annak a mondatnak nagy ellentézist kell kifejeznie.” Idézzük fel az *Egri csillagok*ból Dobó István főkapitány „szárnyas szavait”: „a falak ereje nem a kőben van, hanem a védők lelkében.” S ugyancsak az *Egri csillagok* a legékesebb példa annak bizonyítására, hogy „örök művek csak azok az irodalomban, amelyek minden korú, minden műveltségi fokú emberben azonos rezgést keltenek”. A fenti aforizmak ismétlődnek a *Mesterkönyv* s a *Címszavak a drámákról* szentenciáiban.

A *Morfiumcseppek* mintha nyelvöltés lenne László János dőre „morfinista”-teóriájának. Életbölcsesek ezek aforisztikus stílusban, Epiktétosz és Marcus Aurelius kézikönyvecskéinek kései rokonai. Gyógycseppek, nem méregcseppek. A fájdalom enyhítésére. Az öregség panaszaira. („Ha valaha megöregszel, sose panaszkodj se versben, se prózában a vénség terheiről és a halálról: gyengeség, rút képzet.”) Sztoikus életfilozófia, az „ataraxia” életelvével, a nyugalom vágyával. „Dicsőség vágya: kép lenni múlandó szemek múlandó tükrében.” „Okos ember nem haragszik olyasmért, amin nem változtathat. Okos ember egyáltalán nem haragszik.” Magánvallás-hitvallás-megvallás: „Az én hitem értelmi hit, nem fantázia.” A nőtlenség megteorizálása: „A házasság rózsás iga.” És általában a magányosság: „Mentül alacsonyabb fokán áll valaki a fejlettségnek, antul társasabb, mert sok magához hasonlót talál, s fordítva.” S végül az íróeszmény, a küldetés-hit: „Az író munkájának az emberjavítást kell szolgálnia.” (A *Mesterkönyv*ben ezt „embernemesítésnek” nevezi. A történelmiregény-íróként olykor Gárdonyival „rokonított” Sienkiewicz pedig *Trilógiája* végén „a szívek épülésének”.)

A *Mesterkönyv* a *Titkosnapló* nagykönyve, mindenféle értelemben. Enchiridion, vademecum, „tankönyv” az író tanácsaival és tanításaival elsősorban önmagának, másodsorban pályatársainak. Lássuk a legfajsúlyosabbakat.

Kezdjük éppen ezzel, a szépirodalmi műalkotás fajsúlyosságával: „Az örök művekben minél kisebb a műnek a térfogata, és minél nagyobb a mű mögött érezhető eszme, annál értékesebb az alkotás.” „Sohase baj, ha rövid; az a baj, ha több a kelleténél.” Innen a „csiszolás” imperatívusza, amely nemcsak a „javítást” jelenti, hanem a tömörítést is (vö. Alfieri „ráspoly-poétikájával”).

Milyen a jó írásmű? Mitől értékes? Mi az irodalmi műbecs? „Amit magadnak írtál: szót, sort, mondatot, művet – az marad meg. amit az ihlet szült.” „Nagy írók műveiből csak egy marad meg a századok folyamán, s mindig az, amelybe a

szívét tette bele, vagy legalábbis a legtöbbet tett a szívéből, vagy a legmélyét adta a szívének.” „Az íróművészet fő munkája: felejthetetlen karakterek alkotása.” „Feledhetetlen művet alkot, aki feledhetetlen karaktert alkot.”

A romantikus Gárdonyi krédója: „Nagy érzések írói – nagy írók. Kis érzések írói – kis írók. Semmilyen érzések írói...”

Műhelytanácsok: „Minden művészet fundamentuma a kontraszt.” „Az a legjobb író, akinek összegyűjtött munkáira legjobban ráillene címül: *Extázisok*.” „Beszéltess, ahol csak lehet!” „Jó kezdet s jó vég – már magában is műalkotás.”

Könyvkiadási receptek: „Nem szabad kiadnod olyan könyvet, amely az előzőekhez képest esés.” „Rossz cím a jó művön olyan, mint elegáns emberen rongyos kalap, vagy márványpalotán zsúpfedél.” „Addig van hatalmadban [a mű], míg a fiókodban, azután már ős szól bele a te sorsodba.” „Halál után nincs javítás, csak bíráló. Ha a mű örök, a hibája is örök.”

Tanács kritikusoknak: „Gorombáskodni goromba szavakkal minden paraszt tud. Tessék úgy, hogy meg is köszönjék!”

A *Címszavak a drámákról* a korábbi bölcsességeket tömöríti a végletekig, formájával is erősítve tartalmát: „Rövidség, gyorsaság!” „Drámában is csak az a jó, amit magadnak írsz.” Stb.

A *természet kalendáriuma* csodálatos prózaköltészeti pillanatfelvételek albuma. De emlékeztet a képzőművész-mesterek vázlatfüzetére, rajztömbjére is: bámulatosan élesszemű megfigyelések pár szóban. („Hőség. Vak meleg, bús, rekkenő hőség... Lankadtan lógnak a falevelek, fontyolodottan. Aszott fűszálak.” „Az ég délelőtt borult, délben mintha vizet szitálnának apró szitán a magasban. Délután egyszer csak fehérteni kezdenek a fák, bokrok, a föld. Estére már fehér a világ.”)

A *Más szóval a szót!* magán-szinonimaszótár, a *Mesterkönyv* eme maximája jegyében: „Az igazi író nem a meglevő szókészletből dolgozik, hanem maga alkot új kifejezéseket szinte minden mondatában.” Gárdonyi neologizmusainak gazdagsága az italianistának újfent Alfierit juttatja eszébe.

A kötetet *Két beszédvázlat* zárja (egy aradi s egy, az „egri díszpolgárrá avatásra” készült, az utóbbi felejthetetlen „gárdonyizmussal”: „Soha semmiféle paradénak előficánkolója nem voltam.”).

A *Titkosnapló* a Gárdonyi-életmű egyik csúcsa. A hegycsúcsokat azonban gyakran köd takarja – ahogy Caspar David Friedrich festményein is meg kellene mászni, fel kéne fedezni, térképezni ezt az ormot. Kezdve a teljes „titkosnapló” kiadásával.